

Ez volt tehát

A határidő megnyugtatóan távolinak tűnt, látszólag nem befolyásolta mindennapi teendőimet. Egyszer csak azon kaptam magam, hogy leírtam néhány nevet és címet egy cetlire. Jobb is így, megfontolások, nekifutás, előkészületek, segéd-eszközök nélkül, kizárólag a bennem élő, működő műveket „bevallani” – ez az igazi elfogulatlanság – gondoltam. Később ez változott, mindenesetre ide írom az akkori első listámat.

Oravecz Imre: *Kaliforniai fűrj*, Kontra Ferenc: *Drávaszögi kereszték*, Karátson Gábor: *Ötvenhatos regény*, Márai Sándor: *Naplók*, Szilágyi István: *Hollóidő*, Krasznahorkai László: *Sátántangó*.

Újra megnéztem a levelet, és kiderült, nem az utolsó huszonöt év, hanem az utóbbi tizenöt a merítési alap. Mégsem úszom meg keresgélés, olvasgatás nélkül. Krasznahorkai, Szilágyi, Márai így rögtön kimarad, azt már akkor tudtam, és sejtettem, hogy a *Drávaszögi kereszték* is régebbi.

* * *

Szerencsére Kontra Ferenc legújabb műve, az *Angyalok regénye* tavaly jelent meg, és nemhogy megfelel a kért szempontoknak, túl is teljesíti azokat. Akire az angyalok vigyáznak, szerencséje is van, szögeztem le, amikor elolvastam Fekete Vince válogatott kötetét, a *Vak visszhangot*, nem volt kérdés, hogy erről is írok majd. Rádöbbsentem, hogy az első listán nincs egy verseskönyv sem. Talán a költészetben kevesebb a kimagasló alkotás? Ez biztosan nincs így, hiszen jelentős, nagy költők élnek közöttünk és alkotnak folyamatosan. Szinte megszoktuk őket. Bizony. A megszokás elkényelmesít. Ritkán kapjuk föl a fejünket. Egyébként a költészet nem annyira kötetcímekben, inkább a költők nevei által él bennünk. Ezek a nevek és költemények megfejthetetlen, titkos tartományai életemnek, nemigen tudnék nélkülük élni. Körülölelnék, mint a napfény vagy a levegő. Hogy pár éve meghalt Csajka Gábor Cyprian? A *Hard Kier* című verses-

TÓTH ERZSÉBET (1951) a közgazdaságtudományi egyetemen szerzett diplomát. Hat verseskönyv és egy-egy esszékötete, kisregénye és kisprózagyűjteménye jelent meg. Utóbbi kötete: *Hideg-béke* (2013).

kötete fő helyen áll a polcomon, és ott is marad. Évente egyszer-kétszer veszem elő, mert olyan nehéz lesz tőle a szívem, mint Fekete Vince verseitől...

„A mindenségből ezt az egyet
ezt az egyetlen egy helyet,
de ezt azután megszerezted.”

Ez a Pilinszky idézet illene Fekete Vince versei elé.

Abban is Pilinszkyhez köthető, hogy általában létsummázatokot, végsőkig tömörített költeményeket ír. Mintha mindig a szakadék szélén állnánk. A végső pontról indítja a verset, ahol már elfogynak a szavak. Válogatott verseinek gyűjteményét reménytelen, sűrű borító fogja össze. A létélmény inkább hallgatásra, mint beszédre kényszerít. A táj megörökítésében ez a költő utolérhetetlen. Mintha ott állnál, sétálnál vele. Letaglóz a táj hatalma, uralma fölötted. A döbbenet, hogy egyé válsz a tájjal, magaddal viszed, bárhova mész. De a székelyföldi táj nem enged. Akire százéves fenyők néznek naponta, nem érez késztetést a rohanásra. Lassabban megy, mert egyé vált a fenyőkkel, a havasokkal. Talán ezért tud Fekete Vince olyan méltóságteles verseket írni.

Már-már koravén alapállással ragaszkodik, nem tud megszabadulni olyan alaptényektől, mint halál, elmúlás, a rémület, hogy a szerelem elmúlik. Fő élménye a csalás. Hogy lehet csalni. Megcsalni, akit szeretünk, illetve már nem is szeretjük. A titkos kapcsolatok, reménytelen szerelmek kínjait olvashatjuk olykor irodalmi alakok segítségét kérve. Például Karenina Anna tébolyát. Vagy ki ne ismerné föl az Sz. L. és K. E. monogramok mögött *A Huszonhatodik év* drámáját. Megírja Dsida *Nagycsütörtökjét* mai változatban. A szívszorító vers címe: *Csütörtök*. És Nagy László *Menyegzőjének* is megvan az inverze, negatívja. Kíméletlen mai szem, megtépázott lélek tudósít a menyegző végtelen színpadiasságáról, ürességéről. Néha úgy érzem, Nagy László verse színesben íródott, a mai utódé fekete-fehérben. Fekete Vince úgy tud imádkozni a versben, hogy semmi nem áll közte és az olvasó között. Az olvasó ott ül a szoba sarkában, és látja a költő összekulcsolt kezeit.

Érdekes, én azonnal tudom, ki beszél egy versben vagy regényben. Megérem. Nem tudnak átverni a legrafináltabb írók sem, hogy ezen törjem a fejem, másra figyelek. Nincs szükségem külön költészeti stúdiumokra, hogy megtudjam, mi a dörgés. Igaz, nem ma járok iskolába. És azt is tudom, hogy a költészet ott kezdődik, ahol már elfogyott a gyarázat.

Fogalmam sincs például, Aczél Géza mivel érte el, hogy első ránézésre szörnyűségesnek tűnő kockaverseit: (vissza)galopp, (kontra)galopp, (búcsú)galopp, (szino)líra elolvassam. Hogy bemerészkedjek az őserdei sűrűségű sorok közé, mikor én a szellős, átlátható ligeteket szeretem.

Valahogy várható volt, hogy Aczél Géza, akinek pályáján olyan meghatározó Kassák, előbb-utóbb radikális fordulattal áll elő, ezért kezdtem silabizálni

ezeket az átláthatatlan sorokat. Meg persze a kihívás. Nézzük, mit talált ki. Gyanakodva araszoltam, először talán végig se olvastam. Két éve már azonban ha meglátom az ismerős kockáit, alig várom, hogy nekifeküdjek. Mert persze nem könnyű olvasni, ez a minimum. Olyan sűrűségű a létélmény és megindító a hang, hogy lassan kell haladni, lassan úszni az árral, mint aki tudja, messze még a part, sok karcsapás, sok lélegzetvétel és sok-sok veszélyes hullám vár még. A sodrásra bízom magam, a sorok tengermonotóniájú szürkésege megtelik színekkel, pillanatképekkel, a hullámokon megcsillan a nap. Mert ahogy szinte minden sorban egy-egy életkép, hangulat, sőt életesszencia van összesűrítve, leképezve, átveszem a ritmust, ahogy lélegzetről lélegzetre élünk, és észre se vesszük már mi minden történik velünk; hogy lett minden, amiben hittünk, nevetséges és kínos, takargatnivaló régiség, mi lett belőlünk, mi lett a tájjal, mi lett barátainkkal. Lassított felvételen látjuk, ahogy vágta az életet. Rólunk szól, egy nemzedék regénye, és azt hiszem, sok jövő nemzedék végigrághatja majd magát rajta. Nem lesz nehéz. Mert végül a sok vereség szépséggé áll össze. A szellem magaslatára érünk, ahonnan minden más piti üzletnek tűnik.

Pollágh Péter pedig csak írja, írja verseit, kisesszéit, tárcáit, kb. három kötetre valót írt össze az utóbbi években, fiatal versszeretők körében komoly rajongótáborra van, de még nem talált kiadót újabb köteteihez. Ha meglátom a nevét valamelyik folyóiratban, már nem lehet rossz napom. Ki ez a *Lorenzo Ribeira*, akinek életébe (verseibe) mostanában Pollágh képzele magát? Megnézem, nem Pessoa valamelyik alakmásáról van-e szó? Nem. A *Műút* legutóbbi számában a „fájdalom fruttijáról”, A „hó bódító vaníliájáról”, vendettáról ír és „postmortem nevet”. Mint olyan sok költőnek, neki sem elég az az egyetlen személyiség, ami adatott.

Nem emlékszem, mikor olvastam először, mikor lettem kíváncsi rá, és megtudtam: 1979-ben született, amikor az én első verseskönyvem megjelent.

Olyan költői eszközökkel él, hogy fejbe veri az embert, szédeleg az élménytől, aztán újra olvasni kényszerül, mi okozza ezt a hatást, mi ez az alkímia, ami ezt tudja? Titkos favoritom ő, nagyszerű költő, beláthatatlan, mi minden várható még tőle.

Aki pedig hiányával van jelen: Csoóri Sándor, aki nekem vitathatatlanul a kor legnagyobb költője. Már nem figyel ránk, nem ír verseket, nem írja bujtogató és okos gondolatait esszéiben, nem osztja meg tisztánlátását velünk.

De a szíve még dobog. Olykor, ha a szédítő ricsaj, hangzavar, a zsigerekben megbújó félelem elzsongít, és dermesztő némasággá áll össze bennem, hallani vélem ezt a szívdobogást.

Amíg mi békében éltünk, és a repülők csak átrepültek fölöttünk, a halálgépek valahol leszórták bombáikat. Sokszor tűnődtem azon, miért nem készült magyar regény a délszláv háborúról, hiszen abban kényszerűen magyaroknak is részt kellett venniük. Még korai az idő, nincs távlat hozzá, gondoltam. Ám a napokban kezembe került Huszka Árpád frissen megjelent monográfiája Kontra Ferenc munkásságáról, s az író komoly szigorúsággal emlékeztet, hogy milyen rosszul tudom. Kontra Ferenc több regényében is ott van ez a háború – ahogy Gion Nándor, Tari István, Majoros Sándor és mások műveiben is, hozzájuk csatlakozott Danyi Zoltán tavaly megjelent nagyszerű regényével, a *Dögtemetővel* – meg is jelent, csak a reménytelenül belterjes budapesti irodalmi élet alig vett tudomást róluk.

Kontra Ferenc korai művével, a *Drávaszögi kereszt*ekkel remekművet alkotott, és ehhez aztán többnyire tartotta magát. Ez persze csupán évtizedek múltán világos így előttem. Amikor először olvastam, nemigen fogtam föl a regény jelentőségét. A megrázó rekviem egy népcsoportért és a szülőföldért, egy volt az általam akkor habzsolt könyvek közül, talán utána sem néztem, csupán letaglózott, tetszett. A szövegben olykor szabadversszerűen megszakadó, alázuhanó sorok a könnyen omló lösztalajra is utalhatnak, hogy pusztulunk, hullik alólunk a föld; félelmetes metafora lett a formai megoldásból; hogy azután a *Farkasok órájából*, mely már a háború óráit mutatja, megtudjam: aki egyszer átélt bombázást, az alatt örökre mozogni fog a föld. Az a létérzés, ami ezekben a regényekben megjelenik, a földi pokollal egyenlő, mindez olyan esztétikai színvonalon, hogy az ember, aki olvasta, aligha felejtetheti el. De nem kellett még a háború sem ahhoz, hogy a magyar nyelven valaha leírt egyik legmegrázóbb mondat megszülessen: „Az arcára szitáló pelyhek többé nem olvadtak el” (*Drávaszögi kereszt*). A következő Kontra regény, a *Gimnazisták idején* a háború még csak készülődött, de ott volt már az elmúlt két háború okozta „betegség” az anyaországokban: a félelem, a gyanakvás vagy csupán az ostoba pökhendiség a „jugó”-ból jött emberrel szemben. Az idegenség fojtogató levegője sugárzik a sorokból, és nagyon könnyű ráhangolódni, hiszen mindenki volt már idegen valahol, magyarként magyarok között, magyarként máshol. A menekülés az idegenség elől, a határok megaláztatásai, az emberek – a magukat otthon érzők – rettenetes viselkedése, ami nem csak szavakban, tekintetekben, gesztusokban érhető tetten. Aki idegen Drávaszögben, mert először Jugoszláviában él, aztán Horvátországban, és Magyarországon jugó, idegen. Idegen Ausztráliában, idegen Bécsben. Aki mégis mindig hazamegy. Az övéihez, ahonnan elmenekült. Mert ott még legalább a sírokhoz kimehet. Olyan történeteket mond el Kontra, hogy azok egyenként húsz regényhez elegendők lennének, mégsem érezzük zsúfoltnak, minden pillanatnak megadja a méltóságot.

Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni – tudjuk. A sors dönti el, ki keresi a poklot – mesterséges mennyországokkal akár –, és kihez megy házhoz a pokol személyesen. A két éve megjelent *Angyalok regényét* a pálya eddigi szín-

tézisének érzem; mindaz folyamatosan áttűnik vízjelként a lapokon, ami eddigi életművében fontos volt. Az atmoszférateremtő erő, ami a Fibonacci sor kocsmájában megjelenik már az első mondatokban, balladai tömörséggel fut ki a szörnyű – de ebben a világban szinte már várt – jelenethez: a vízben úszó hullákhoz. Itt egy félbolond szépséges angyal jelenti a hírt; de ez az angyal ott lebeg a többi részben is; a római katona meghatározza sorsát annak, aki erre született: harcolni a végsőkig. Ahogy a szarajevói könyvtár égésekor könyvekkel akarta valaki oltani a tüzet, védeni a könyveket, könnyeket csalt a szemembe. Az a macskatetem, amit a hős édesapja ágyába helyezett a *Farkasok órájában*, itt újra járkal, és a macska is idegen, a hős elviszi magához, de visszavágyik régi helyére, és vissza is kerül. Érezze otthon magát. Az aranyhalat pedig visszadobják a vízbe. Hazán, hazátlanságon, menekülésen és menekülőkön, földönfutókon és föld alatt pihenőkön, barátságon és hűtlenségen, becsületen és becstelenségen, elmélkedhet az, aki Kontra Ferencet olvas. Mint minden igazi irodalomban. A férfiaság itt még az, ami a nagyoknál, mondjuk, Hemingway-nél volt, csak az eltelt idők kegyetlenségeivel súlyosbítva.

Egyúttal rádöbbenhetünk, milyen méltatlanul bánunk a trianoni határokon kívül maradt magyarokkal. Persze nekik mindig a megszenvedett szépség marad még így is. Hogyan írhatná le egy magyarországi magyar ezt a mondatot: „A három színt külön-külön vásárolták, még csak nem is ugyanazokon a napon, hogy ne legyen feltűnő.”

* * *

Amikor pár éve Oravecz Imre *Kaliforniai fűrjét* olvastam, mélységes nyugalom fogott el, és ha letettem a könyvet, fájt, hogy el kell szakadnom az ottani világtól, mely mintha nem is evilági volna. A hétköznapi jelen, és a jelen regényei, irodalma, művészete messze áll a nyugalomtól. Zaklatott, zilált, rohanó életünk a regényolvasásra is rátelepszik: gyorsan essünk túl rajta, legyen vége a változatos gonoszságoknak, ember és állatkínzásoknak, tudjam meg ki a gyilkos, és meneküljek a saját poklomba. Ami hangulatában nem is nagyon üt el a regénybelitől. A buszokon robotszerű emberek hallgatják a rájuk szerelt gépeket, beszélnek valakihez, a kezük örökké jár, nem lehet szólni hozzájuk, ezek a gépek mint páncél borulnak rájuk; távozz tőlem, kopj le, ez az üzenet. És hogy az időmmel én rendelkezem, egy fél percem sincs nézelődni, fontos vagyok.

S bár az említett regény a múlt században játszódik, amikor még csak a háború jelentette a legnagyobb veszélyt, az emberi élet méltó megélését csupán a születési hely és idő határozta meg.

Más életet kap a teremtőtől, aki a sivatagi homok közelébe születik, mást, aki ligetekkel zsúfolt, mediterrán vidékre és mást, aki rettenetes jégtáblák között hanyódoó szigetecskére vetődött. Mégis az ember mindenütt megtalálja a maga békességét, ha el tud jutni oda. A képesség megvan hozzá. Ezt a bizonyosságot adja Oravecz regénye, ahol az emberi élet lecsupaszodik az elemi életfeltételek meglétéig vagy megteremtéséig.

A *Kaliforniai fűrj*ben magyar kivándorlók indulnak a tengeren túlra a múlt század elején, hogy újratereítsék megélhetésüket. Az író saját nagyszülei történetét költötte újra, töltötte meg étellel a kései olvasó számára. „Kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk” – hogy azután évtizedeken át próbálja megteremteni ott az életet, de csak azért, hogy a pénz összegyűljön a hazaútra. Hazajönni mindenáron. Nem olyan nehéz a megélhetést megteremteni idegenben annak, aki itthon is idegen volt, hiszen a megélhetésen kívül alig volt élete, alig volt kapcsolata „Magyarországgal”, Magyarország mindig az uraké volt, a többségnek vagy föld sem jutott, vagy ki se látszottak a földmunkából. És mégsem tudtak emberi sorsot teremteni maguknak. El kellett menni. De amikor a házaspárnak már két gyermeke is az ottani földben nyugszik, megváltozik a helyzet. Egyre több szál köt oda, egyre több érv szól a maradás mellett, és halasztódik a hazaút.

Oravecz olyan eszköztelenül, egyszerűen ír, ahogy csak a legjobb írók tudnak. Akikről ír, azokhoz is ez a nyelv illik. Ott nincs gond és gondolat másra, csak a földre, a mindennapi kenyérre, a gyerekekre, a gyerek iskolájára, a holnapi napra és azután fáradtan ágyba dőlésre. Erre a nemzedékre, órájuk még nem lehetett volna felépíteni a fogyasztói társadalmat. Ők pontosan annyit ettek, amennyi éppen elég volt, és csak azokat az eszközöket vették meg, ami nélkülözhetetlen. Hogy ne kelljen nélkülözni. A mindenkori dolgozó embernek állított himnusz Oravecz regénye, feledhetetlen olvasmány.

Karátson Gábor *Ötvenhatos regényéből* idézek:

„Ötvennyolc végén szabadultam, de nem éreztem valódi szabadulásnak. A benti világ jobb volt. Ott egymás közt voltunk, ott még tartott a forradalom. Kint gyorsan megtagadták. A közös nyelv is megszűnt, amikor a nép megtagadta tulajdon forradalmát. A szabadulásom után el is némultam hosszú időre, úgy éreztem, nincs kivel beszélni.”

Aztán „festő lett belőlem, ne kelljen többé a mindenkori nyomozóhatóságok kérdéseire kitérő válaszokat adnom; egyáltalán ne legyen közös nyelvem *velük*”.

Ekkor döbben rá arra a kegyetlen igazságra: *Ezen a nyelven ezután már csak hazudni lehet.*

Így is lett. Az életben maradáshoz hazudni kellett. Vagy hallgatni. Bár ez utóbbi gyanús is lehetett, akkor már egyszerűbb volt meghalni annak, aki nem tudott vagy nem akart hazudni. A nyomasztó Kádár-évek így teltek-múltak, míg el nem jött a rendszerváltás, vele az újabb lehetőségek. Pénzt szerezni vagy csavarogni. Lehetett utazni, csak már pénz nem volt hozzá. Az olyan bölcsészforma embernek, mint Karátson Gábor, aki végtelen tisztességgel volt megáldva, maradt a szellem ereje és a nyári utazások Erdélybe, választott hazájába. Hogy ez az Erdély csak idegenként, szelídebben: látogatóként volt olyan kellemes – ki tudja? A két hónapok alatt erőt gyűjtött az itthoni léthez, ami nem volt könnyű. Részvétel a Duna-mozgalomban, harc a szörnyű károkkal fenyegető vízlépcső-

építés ellen, majd részvétel a rendszerváltásban, majd a csalódásokban – ez jutott annak, aki a börtönbe mégsem mehetett vissza, és megpróbált hazugság nélkül élni. Hogy ez nagyszerűen sikerült, biznyság rá az *Ötvenhatos regény*.

Lassan negyven éve olvasok örömmel, olykor tudatosan, a magam kedvére, de az utóbbi években szint elfeledtem, hogy az irodalommal kapcsolatba hozható egy szakkifejezés: a katarzis. Nem nagyon olvastam leírva sem, talán az írott művek szoktattak le róla, vagy kiment a divatból, mint a helyesírás. Megnéztem az idegen szavak szótárában, mit is jelent pontosan: „a műalkotásnak, főleg drámai műnek az a hatásmódja, amellyel az embert a köznapok világából kiemeli és magasabb, megtisztult erkölcsi-lelki világba emeli”. A megrendülés, az olykor kihagyó lélegzet, a felgyorsult szívdobogás, a lassú léptek, amikor még másnap is az olvasott sorokon gondolkodtam – ez volt tehát.

